

УДК 378:14

РОЗВИТОК ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛІ ДОШКІЛЬНИКІВ У ГАЛУЗІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ

доктор філософії, Тушніцький Н. І.

<https://orcid.org/0000-0002-3858-4115>

e-mail: tyshnitskiy@gmail.com

Національний університет «Львівська політехніка», Україна, Львів

Ідеї морального виховання передбачають реалізацію моральних цінностей, що здійснюється у поєднанні досвіду світського та релігійного виховання. Виявлено тенденції розвитку християнських моралей у дошкільників: посилення уваги до християнської педагогіки та пастирології, аксіологізації змісту навчання та виховання дошкільників, переорієнтація з атеїстичного на християнський світогляд, зняття заборон радянського періоду на релігійне виховання, залучення пасторів до морального виховання дошкільників, побудова виховного процесу на національних цінностях, посилення релігійної спрямованості виховання дошкільників, інтеграції світських та релігійних виховних впливів у формуванні моралі дошкільника, концептуалізації, мультикультурності, оновлення форм, методів та засобів роботи з дошкільниками за рахунок розвитку інформаційно-комунікативних технологій; розширення мережі релігійних навчальних закладів; прогностичності тощо. Культуротворча природа екологічної парадигми ґрунтується на екологізації моралі, утвердженні екологічного імперативу як головного етичного ідеалу людства, побудованого на основі екологічних цінностей і норм, які, у свою чергу, формують відповідальність людини за все живе. Особливим чинником

екологічного виховання є організація цілеспрямованого спілкування з природою, хоч у якій формі воно б організовувалося. У такому разі реалізується принцип природодоцільності, який сьогодні стає таким, що є домінуючим у системі екологічного виховання. Методика пастирської роботи з дітьми дошкільного віку задає межі формування дитиною власної сутності через пастирську допомогу в діалозі з Вищою Сутністю як процес формування екологічної свідомості, що охоплює такі ключові категорії, як світогляд, відносини, цінності, поведінку.

Ключові слова: культура, формування, дошкільники, екологічний підхід, духовні цінності, духовність.

Nazar Tushnitskyi, Doctor of Philosophy, Development of christian morals of preschool children in the field of ecological education / Lviv Polytechnic «National University», Ukraine, Lviv

The ideas of moral education involve the realization of moral values, which is carried out in a combination of experience of secular and religious education. Trends in the development of Christian morality of preschoolers are revealed: axiologization of the content of education and upbringing of preschoolers, lifting of prohibitions of the Soviet period on religious education, reorientation from atheistic to Christian worldview, increasing attention to Christian pedagogy and pastoralism, involvement of pastors in the moral education of preschoolers, building the educational process on national values, strengthening the religious orientation of preschool education, integration of secular and religious educational influences in the formation of preschool morality, conceptualization, multiculturalism, updating forms, methods and means of working with preschoolers through information and communication technologies; expansion of the network of religious educational institutions; prognosticity, etc. The cultural nature of the ecological paradigm is based on the greening of morality, the

establishment of the ecological imperative as the main ethical ideal of mankind, built on the basis of ecological values and norms, which, in turn, form human responsibility for all living things. A special factor of environmental education is the organization of purposeful communication with nature, in whatever form it would be organized. In this case, the principle of natural expediency is realized, which today is becoming dominant in the system of environmental education. The method of pastoral work with preschool children sets the boundaries of the child's formation of their own essence through pastoral assistance in dialogue with the Higher Essence as a process of forming environmental consciousness, covering such key categories as worldview, attitudes, values, behavior.

Key words: morality, Christian morality, education, culture, formation of Christian morality, preschoolers, ecological approach.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Мірилом ефективності морального виховання слугує моральність, виражена у щоденній поведінці дитини (її вчинки, переконання, нахили, почуття, звички, стійкі моральні якості тощо).

У зв'язку зі суттєвими змінами у взаємовідносинах людини з природою загострюються суперечності між ними, глобально перебудовується біосфера, назріває екологічна криза. В Україні на екологію негативно впливають атомні станції, шкідливі хімічні виробництва тощо. Така екологічна ситуація вимагає покращення якості екологічної освіти та виховання, «примушує переглянути багато установок світоглядного, методологічного, ідеологічного та соціального характеру на систему природа-людина» [2, с. 3]. Екологічна культура, особливо її етичний аспект, формується у процесі цілеспрямованого впливу суспільства на індивідуальну

природу людини, за допомогою якого вона присвоює історично створену соціальну й екологічну культуру, об'єктивовану в «другій природі» і сукупності форм суспільної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких обґрунтовується автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначену проблему представлено в дослідженнях відомих учених. Зокрема ми послуговувалися працями, де розглянуто такі питання як розвиток духовного потенціалу особистості дошкільника (О. Долинна [3]); екологічна діяльність як складова соціокультурного процесу (І. Ліпич [4]); формування екологічних знань учнів (Н. Магура [2]); організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах (В. Панченко [5]); формування у старших дошкільників цілісного світобачення (О. Кононко [6]); розвиток педагогічної освіти в Україні (В. Черкасов [7]); моральне виховання (К. Чорна [1]); екологічне виховання (Г. Ярчук [8]) та ін. Вчені зазначають, що у перші роки закладається основа фізичного, психічного, емоційного здоров'я особистості, культурної й особистісної індивідуальності.

Ідеї морального виховання передбачають реалізацію моральних цінностей, що здійснюється у поєднанні досвіду світського та релігійного виховання. Для християнського виховання дитина повинна спочатку елементарно пізнати світ, навколишнє середовище, усвідомити своє «Я». У підсвідомості мають бути закладені добрі почуття, тепло і ласка, щоб не допустити формального засвоєння азів релігійних понять і догм. Основними детермінантами (визначниками) роботи з дітьми дошкільного віку є: антропологія пастирства, пастирська психологія, пастирська педагогіка, дошкільна освіта, дошкільне виховання, сімейно-родинна освіта, сімейно-родинне

виховання, церковний спів, координаторська діяльність пресвітера, зацікавленість тощо (ставлення до природи, рослин, тварин, дітей, дорослих). Виявлено тенденції розвитку християнської моралі дошкільників: аксіологізації змісту навчання та виховання дошкільників, зняття заборон радянського періоду на релігійне виховання, переорієнтація з атеїстичного на християнський світогляд, посилення уваги до християнської педагогіки та пастирології, залучення пасторів до морального виховання дошкільників, побудова виховного процесу на національних цінностях, посилення релігійної спрямованості виховання дошкільників, інтеграції світських та релігійних виховних впливів у формуванні моралі дошкільника, концептуалізації, мультикультурності, оновлення форм, методів та засобів роботи з дошкільниками за рахунок розвитку інформаційно-комунікативних технологій; розширення мережі релігійних навчальних закладів; прогностичності тощо. Культуротворча природа екологічної парадигми ґрунтується на екологізації моралі, утвердженні екологічного імперативу як головного етичного ідеалу людства, побудованого на основі екологічних цінностей і норм, які, у свою чергу, формують відповідальність людини за все живе. Особливим чинником екологічного виховання є організація цілеспрямованого спілкування з природою, хоч у якій формі воно б організовувалося. У такому разі реалізується принцип природодоцільності, який сьогодні стає таким, що є домінуючим у системі екологічного виховання. Методика пастирської роботи з дітьми дошкільного віку задає межі формування дитиною власної сутності через пастирську допомогу в діалозі з Вищою Сутністю як процес формування екологічної свідомості, що охоплює такі ключові категорії, як світогляд, відносини, цінності, поведінку.

Водночас можливості для формуванні християнської моралі дошкільників у контексті екологічного підходу не були предметом спеціального дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Аналіз та можливості формування християнської моралі дошкільників у контексті екологічного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Суперечливі процеси наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, зокрема «зміна ціннісних орієнтацій серед молоді, послаблення ролі школи та сім'ї у формуванні особистості» [8, с. 3] вимагають змін у вихованні молоді, необхідності пошуків нових, більш ефективних форм і методів навчання і виховання, результативних шляхів розвитку особистості. Предметний, рукотворний світ у житті сучасної людини, особливо в мегаполісах, переважає над природним, внутрішнім життям, аж до комунікації з довколишніми. Так, домінують важливі для людського комфорту різні прилади, машини, одяг, прикраси, хімічні препарати, позаяк натомість порушується природна гармонія, зумовлюючи вкрай небезпечні тенденції. Це дає змогу виокремити чинники впливу на розвиток формування християнської моралі дошкільників, а саме: ідеологічні, філософсько-культурні, науково-педагогічні, богословські, соціально-економічні, освітньо-навчальні, організаційно-методичні, інформаційно-технологічні тощо.

Тому життєва установка бути змінюється на іншу – здаватися таким. Це вкрай тривожно і свідчить про нездоров'я нації. Отож, кожний з нас як особистість, громадянин, педагог зобов'язаний визнати цей факт, визначити причини такого стану речей, переглянути пріоритети дошкільної освіти,

використовувати ефективні освітні технології. Тому «пріоритетом для освітян-дошкільників має стати розвиток особистості, її компетентності у різних сферах життя, а не її предметна підготовка до майбутнього шкільного життя» [7, с. 5]. Тільки за таких умов уже змалку дитина навчиться реалізувати власний потенціал, бути відкритою для життєвих вражень, жити у злагоді та згоді з довкіллям і з собою.

Духовно-моральне виховання дитини передбачає формування і розвиток таких компонентів, як: загальнолюдські цінності – набуті попереднім поколінням морально-духовні надбання, що є основою поведінки і життєдіяльності окремої людини та суспільства загалом [5].

Стратегію екологічного виховання, його об'єкт, суб'єкт, сфери, методи, засоби І. Ліпич розглядає в контексті екологічної відповідальності за збереження природи, «як необхідної передумови існування людини зокрема і людства в цілому» [4, с. 4]. Автор визначає, що в екологічній культурі втілені корпоративні зусилля людей з освоєння природи і соціуму, що є синтезом поведінки і екологічної свідомості, охоплює світоглядний момент, опосередкований соціальною практикою, а також конкретні, «прийнятні» форми людських вчинків, які органічно містять конкретні етичні принципи.

Екологічне виховання передбачає формування таких гуманістичних якостей особистості, які, ставши її внутрішнім надбанням, функціонують у практиці повсякденного життя як внутрішній регулятор і контролер поведінки людини. Екологічне виховання сьогодні є вирішальною умовою запобігання подальшій деградації природного середовища, «забезпечення коеволюції природи й суспільства, такого симбіозу суспільства й природи, в

якому подолано загрозу екологічної кризи, а людина з природою гармоніює» [2, с. 26].

Основою культуротворчої природи екологічної парадигми є та сама екологізація моралі, утвердження екологічного імперативу як основного етичного еталону людства, що ґрунтується на основі екологічних цінностей і норм, котрі натомість формують відповідальність особистості за все живе. Екологічна відповідальність, яка складається з ціннісного, інформаційно-пізнавального (інтелектуального) й поведінкового (діяльнісного) компонентів як культуротворча характеристика виявляється в орієнтації на позитивну, екологічно доцільну, небезпечну й компетентну діяльність у системі «людина – суспільство – природа», мета якої – самозбереження й самореалізація людини; досягнення стратегічної установки, пов'язаної зі стійкою коеволюцією процесів розвитку людини і біосфери Землі.

Саме екологічна освіта й виховання, що спираються на нову екологічну етику, з урахуванням вимог гуманітаризації, прогностичності, глобалізації, неперервності, інтегративності та самоорганізації, здатні формувати всебічно розвинену особистість з науково обґрунтованим, раціональним та високодуховним ставленням до природи. Тому екологічна культура й екологічна відповідальність разом з екологічною освітою і вихованням утворюють основу раціональної взаємодії людини і природи. Як наслідок, «екологічна свідомість набуває дієвості, системності, цілісності й багатогранності» [8, с. 96]. Особливим чинником, що специфіку екологічного виховання в додатковій освіті, є організація цілеспрямованого спілкування з природою як неодмінної умови всієї діяльності установ додаткової освіти в екологічному вихованні, хоч у якій формі воно б організовувалося. Тут реалізується принцип

природодоцільності, який нині стає таким, що переважає в системі екологічного виховання. Важливо створити умови, в яких діти можуть ухвалювати екологічно грамотні рішення на основі отриманих знань і вироблених умінь і відповідно до набутого емоційно-ціннісного досвіду.

З урахуванням суті освітнього процесу, специфіки додаткової освіти і його завдань на сучасному етапі вважатимемо додаткову екологічну освіту за варіативну, забезпечувальну своєрідну сферу освітньо-виховного простору.

Перед теорією і практикою освіти в контексті екологічного виховання в нових умовах постають завдання із розробки таких питань: зміцнення зв'язку школами, з громадськими і науковими організаціями і ЗМІ; впровадження нових форм екологічної освіти і виховання (шкільних екологічних університетів, заочних екологічних шкіл тощо); посилення уваги до екологічного руху дитячих засобів масової інформації; збагачення інформаційно-методичної бази для підготовки і перепідготовки кадрів. Усе це дозволить піднести екологічне виховання в системі додаткової освіти на новий якісний рівень.

Пастирська опіка дітей дошкільного віку має здійснюватися згідно з перевіреними практикою правилами, процедурами, які визначають методику (годеґетику) необхідних навчально-виховних процесів. До змісту методики входить цілий арсенал педагогічних понять: метод, підхід, прийом, засіб, технологія тощо, які реалізуються у відповідних формах. Основними педагогічними поняттями методики є форма і метод.

Методика пастирської роботи з дітьми дошкільного віку задає межі формування дитиною власної сутності через пастирську допомогу в діалозі з Вищою Сутністю. Потрібно знайти такі підходи до

дошкільника, щоб він зрозумів, як йому організувати своє майбутнє згідно з Божим задумом, у межах дії Божих законів. Тобто пастир повинен вибрати таку конкретну методологію, яка пов'язана з культурою і методикою мислення дитини. Якщо природно організувати мислення, то правильна, онтологічна поведінка буде й у майбутньому, будуть вироблені такі богословські пізнавальні установки, які б інтегрувалися у повсякденний досвід людських індивідів. У повсякденному житті дорослої віруючої людини мають функціонувати конкретні методологічні установки, закладені пастирем ще в дошкільному віці.

Виявлено такі тенденції розвитку християнської моралі в контексті духовного виховання: аксіологізації змісту виховання, переорієнтація з атеїстичного на християнський світогляд, посилення уваги до християнської педагогіки та пастирології, залучення до сімейного морального виховання пасторів, побудова виховного процесу на духовних цінностях, посилення релігійної спрямованості виховання дошкільників, інтеграції світських та релігійних виховних впливів у формуванні моралі, концептуалізації духовного світогляду, мультикультурності, оновлення форм, методів та засобів духовної роботи з молодим поколінням за рахунок розвитку інформаційно-комунікативних технологій тощо. До подальших напрямів дослідження відносимо конкретизацію викладених положень та аналіз виявлених тенденцій розвитку християнської моралі молоді в контексті духовного виховання для окремих напрямів та видів виховання.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Отже, екологічне виховання варто розглядати в єдності з екологічною культурою. Послуговуючись філософськими принципами щодо взаємодії людина – суспільство – природа, а також природа – культура, сутність екологічного виховання, варто визначати

як процес, спрямований на формування екологічної свідомості, що передбачає такі основні категорії, як світогляд, стосунки, цінності, поведінка. Екологічним вихованням слугує соціокультурний феномен, педагогічне тлумачення якого сприяє вільному розвитку інтелектуальної й духовної складових, формуванню наукового світогляду, досвіду відносин у соціумі й системи цінностей у взаєминах з природою, довкіллям і довколишніми, що спрямовує особистість на свідому діяльність збереження життя на Землі для сучасності й прийдешніх поколінь. Виявлено такі тенденції розвитку християнської моралі дошкільників в контексті екологічного виховання: аксіологізації змісту екологічного виховання дошкільників, переорієнтація з атеїстичного на християнський світогляд, посилення уваги до християнської педагогіки та пастирології, залучення до сімейного морального виховання пасторів, побудова виховного процесу на екологічних цінностях, посилення релігійної спрямованості виховання дошкільників, інтеграції світських та релігійних виховних впливів у формуванні моралі дошкільника, концептуалізації екологічного світогляду дошкільників, мультикультурності, оновлення форм, методів та засобів екологічної роботи з дошкільниками за рахунок розвитку інформаційно-комунікативних технологій тощо. До подальших напрямів дослідження відносимо конкретизацію викладених положень та аналіз виявлених тенденцій розвитку християнської моралі дошкільників в контексті екологічного виховання для окремих напрямів та видів екологічного виховання.

Література:

1. Чорна К. І. (2008). Моральне виховання. *Енциклопедія освіти*. Акад. пед. наук України, гол. ред. В. Г. Кремень. Київ. Юрінком Інтер, с. 523–524.
2. Магура Н. Л. (2001). *Формування екологічних знань учнів професійно-технічних закладів освіти у процесі вивчення біології*: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ. 235 с.
3. Долинна О., Низковська О. (2013). Розвивати духовний потенціал особистості дошкільника. *Дошкільне виховання*. № 9. С. 6–8. URL: <http://www.e-catalog.name/x/kram/kram?LNG=&Z21 ID=&I21 DBN> (дата звернення 02.10.2019)
4. Ліпич І. І. (2008). Екологічна діяльність як складова соціокультурного процесу: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03. Київ. 18 с.
5. Панченко В. О. (2014). Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Сер. Педагогічні науки. Вип. 1.45. С. 107–111
6. Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення: навч.-метод. посіб. авт. кол-в Кононко О. Л. та ін. Київ. Імекс-ЛТД. 260 с., с. 5.
7. Черкасов В. В. (2009). *Розвиток музично-педагогічної освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)*: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. докт. пед. наук: спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Київ. 38 с., с. 3.
8. Ярчук Г. (2008). Екологічне виховання: сутність та основні напрями. *Вища освіта України*. № 2. С. 91–97.

References:

1. Chorna K. I. (2008). *Moralne vykhovannia. Entsyklopediia osvity.* Akad. ped. nauk Ukrainy, hol. red. V. H. Kremen. Kyiv. Yurinkom Inter, s. 523–524.
2. Mahura N. L. (2001). *Formuvannia ekolohichnykh znan uchniv profesiino-tekhnichnykh zakladiv osvity u protsesi vyvchennia biolohii: dys...* kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. 235 s.
3. Dolylna O., Nyzkovska O. (2013). *Rozvyvaty dukhovnyi potentsial osobystosti doshkilnyka. Doshkilne vykhovannia.* № 9. S. 6–8. URL: <http://www.e-catalog.name/x/kram/kram?LNG=&Z21 ID=&I21 DBN> (data zvernennia 02.10.2019)
4. Lipych I. I. (2008). *Ekolohichna diialnist yak skladova sotsiokulturnoho protsesu: avtoref. dys. na zdob. nauk. stupenia kand. filos. nauk: 09.00.03.* Kyiv. 18 s.
5. Panchenko V. O. (2014). *Orhanizatsiia dukhovno-moralnoho vykhovannia ditei u doshkilnykh zakladakh. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho.* Ser. Pedagogichni nauky. Vyp. 1.45. S. 107–111
6. *Formuiemo u starshykh doshkilnykiv tsilisne svitobachennia: navch.-metod. posib. avt. kol-v* Kononko O. L. ta in. Kyiv. Imeks-LTD. 260 s., s. 5.
7. Cherkasov V. V. (2009). *Rozvytok muzychno-pedahohichnoi osvity v Ukraini (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia): avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. dokt. ped. nauk: spets. 13.00.01 – zahalna pedagogika ta istoriia pedagogiky.* Kyiv. 38 s., s. 3.
8. Iarchuk H. (2008). *Ekolohichne vykhovannia: sutnist ta osnovni napriamy. Vyshcha osvita Ukrainy.* № 2. S. 91–97.